

УДК (477)340.15

І.В. ГЕЄЦЬ, канд. юрид. наук, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ЗАКОНОЗНАВСТВА НА ЮРИДИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: статут, педагогічні кадри, юридичний інститут, нормативно-правові акти

Відповідно до наказу ректора Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова В.П. Андрущенко за № 365 від 17.11.2003 р., невеликою групою науковців були поглиблено і ретельно досліджені припущення та питання українських істориків освіти щодо можливого зв'язку виникнення НПУ імені М.П. Драгоманова з університетом св. Володимира. У результаті було доведено, що Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова створювався не на порожньому місці, а на основі давніше існуючих вищих педагогічних інституцій, які прямо чи опосередковано походили від вчительського інституту казенних студентів при Київському університеті св. Володимира, який започаткував у 1834 р. вищу світську педагогічну освіту на Київщині. Отримані дані про вік, спадкоємні зв'язки, метаморфози історичної еволюції Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова отримали державне визнання. Але залишилось не вирішеним ще одне питання: про витоки НПУ імені М.П. Драгоманова також і з юридичного факультету, а згодом і з юридичного інституту університету св. Володимира.

Вагомим є внесок у дослідження питання розвитку вищої педагогічної освіти в Київському університеті св. Володимира таких уч-

них, як С.В. Рождественський, М.Ф. Владимирський-Буданов, С. Сірополко, Г.І. Волинка, Н.Г. Мозгова, В.П. Андрущенко, О.Л. Войно-Данчишина та ін., але правовий аналіз підготовки вчителів законодавства на юридичному факультеті Київського університету св. Володимира ще не проводився дослідниками. Тому метою статті є дослідження правових основ підготовки вчителів законодавства на юридичному факультеті Київського університету св. Володимира.

Типовий, тобто безумовно обов'язковий для всіх університетів Російської імперії статут 1804 р. вимагав, щоб кожен університет мав «Учительський або Педагогічний інститут» (стб.265 [1]). Передбачалися статутом 1804 р. й інші інститути при університетах – медичні, юридичні тощо. Але їхнє створення при Київському університеті свідомо відсувалося у майбутнє. В указі царя «Про заснування в Києві університету...» від 08.11.1833 р. про медичний факультет говориться як про далеку перспективу. Юридичний, навпаки, начебто мав бути відкритий негайно, але, як виявилось, його кадрове забезпечення не було продумано, хоча контингент казенних студентів для нього був замовлений. Тож і влилися набрані у 1834 р. майбутні юристи-чиновники до загального Інституту казенно-коштных студентів, який з кінця листопада 1834 р. почав і їм надавати вчительську підготовку [2, с.26]. Як свідчить «Звіт за 1835 рік», в якому відображені результати роботи університету св. Володимира протягом першого академічного року, тобто відразу після свого відкриття 21 листопада (4 грудня за новим стилем) 1834 р., випробування на отримання вчительських атестатів пройшли 9 осіб [3]. На жаль, не існує точних даних, чи були серед цих випускників представники юридичного факультету, але ми не виключаємо цього факту.

Зволікання з відкриттям юридичного інституту пояснюється тим, що протягом першого академічного року в університеті пра-

цював лише один учитель правознавства. А проект статуту 1833 р. регламентував можливість відкриття інститутів, у тому числі й юридичного за наявності не менше, ніж чотирьох професорів. Такі умови склалися у 1842 р., коли й було утворено особливу структуру при Київському університеті – Юридичний інститут, який повинен був готувати кваліфікованих державних службовців.

Разом із тим, у педагогічних інститутах при університетах по всій Російській імперії навчалось лише 210 студентів, які готувалися на посаду вчителя. Тому педагогів для гімназій катастрофічно не вистачало. А той факт, що 28.02.1850 р. вийшла урядова постанова за № 1133 про дозвіл призначати казеннокоштовних студентів юридичного інституту при Київському університеті вчителями законознавства до гімназій (стб.952 [4]) говорить про те, що в середині XIX ст. склалися такі умови в освітній сфері, які зумовили нагальну потребу підготовки кваліфікованих учителів-закознавців.

У даному контексті виникає питання – чому вчителів юридичних дисциплін урядові документи називають законознавцями, а не правознавцями, як сьогодні? Для цього слід звернутися до особливостей організації шкільної правової освіти у XIX ст. загалом та юридичної освіти в університеті св. Володимира зокрема.

На шкільну правову освіту завжди впливає юридична наука, у якій можна виділити два основні підходи до розуміння сутності права:

1) філософсько-правовий, з позицій якого право є способом забезпечення нормальних умов життєдіяльності людини, а не її примусу;

2) нормативно-позитивістський, відповідно до якого право розглядається передусім як норми, закріплені в нормативно-правових актах; право і закон ототожнюються [5, с.215], причому, пріоритетним стає закон, що виражає і закріплює інтереси і потреби не особи, а держави й забезпечується її примусовою силою.

Ці підходи закладають підґрунтя для відбору змісту правової освіти, методів навчання. Залежно від того, який підхід домінував на певному етапі, шкільна правова освіта у процесі свого розвитку існувала у двох формах:

1) правознавство, або правознавчий підхід в освіті, в основі якого – філософсько-правовий підхід, за сутністю – людиноцентричне;

2) законознавство, або законознавчий підхід в освіті, в основі – нормативно-позитивістський підхід, за сутністю – державоцентричне.

У XIX ст. в юриспруденції переважав позитивістський підхід. Згідно з ним, вивчення права зводилося до законознавства, переказу діючого законодавства; теорія права, філософське, історичне осмислення його не передбачалося [6]. Упродовж 1849–1867 рр. у гімназіях готували законслухняних вірнопідданих чиновників за програмою К. Неволіна і підручником М. Рождественського. Вони розробили змістову тріаду: 1) теорія держави і права; 2) правові засади державної влади; 3) основні положення чинного законодавства, яка з незначними змінами була основою структурування змісту й розробки навчальних програм з правознавства не лише у XIX–XX, але й у XXI ст. У статуті університету св. Володимира від 25.12.1833 р. передбачалося, що «на факультеті Юридичному викладаються: 1) Загальний систематичний огляд законознавства або так звана Енциклопедія прав; 2) Основні Закони та Установи Російської імперії, Закони про стани людей в державі; 3) Російські цивільні закони як загальні, так і особливі, як то: кредитні, торговельні та про фабрики, із включеним і тих місцевих законів, які діють в деяких тільки губерніях; 4) Російські кримінальні закони; 5) Закони Благочинні; 6) Закони про державні повинності і фінанси; 7) Римське законодавство в поєднанні з історією його, як внутрішньою так і зовнішньою» [7, с.6].

У першій половині й до кінця 50-х рр. XIX ст. шкільною правовою освітою була охопле-

на незначна частина населення. У 1852 р. в організації середньої освіти відбулися зміни, відповідно до яких запроваджувалося три типи гімназій. В одному з них передбачалося поглиблене вивчення законодавства. Ця тенденція, але для вищої школи, прослідковується і в Статуті 1863 р., де зазначалося: «На юридичному факультеті передбачаються наступні кафедри із 13-ма професорами і 6-ти доцентами: 1) Енциклопедія права: а) Енциклопедія юридичних і політичних наук; б) Історія філософії права; 2) Історія найважливіших іноземних законодавств давніх і нових; 3) Історія Російського права; 4) Історія слов'янських законодавств; 5) Римське право: а) Історія Римського права; б) Догматика Римського Цивільного права; в) Візантійське право; 6) Державне право: а) Теорія Державного права; б) Державне право найважливіших іноземних держав; в) Російське Державне право; 7) Цивільне право та цивільний судочинство; 8) Кримінальне право і кримінальний судочинство; 9) Поліцейське право: а) Учення про безпеку (закони благочиння); б) Учення про добробут (закони благоустрою); 10) Фінансове право: а) Теорія Фінансів; б) Російське Фінансове право; 11) Міжнародне право; 12) Політична економія і статистика; 13) Церковне законодавство» [7, с.6]. Подібні кафедри передбачалися і Статутом 1884 р., зокрема, «на юридичному факультеті передбачаються наступні кафедри: 1) римське право; 2) цивільне право та цивільне судочинство; 3) торгівельне право і торгівельне судочинство; 4) кримінальне право і кримінальне судочинство; 5) історія Російського права; 6) державне право; 7) міжнародне право; 8) поліцейське право; 9) фінансове право; 10) церковне право; 11) політична економія і статистика; 12) енциклопедія права та історія філософії права» [7, с.6–7].

Реформи, що проводилися в Російській імперії на початку 60-х рр. XIX ст., передусім відміна кріпацтва, активізували громадський

рух. Особливу роль у розвитку шкільної правової освіти та формуванні її системи відіграли земські установи, утворені за реформою 1864 р. Земці виходили з того, що реалій державного і суспільного життя другої половини XIX ст. обумовили нове завдання суспільствознавчої освіти: підготовку особи, котра розуміється на історичних та суспільно-політичних подіях, процесах, що відбуваються в країні, й може брати у них участь. Правову освіту (як складник суспільствознавчої) вони розглядали як засіб задоволення потреби людини у знаннях про державу і право, обґрунтовували практично-прикладне значення законів у житті. Завдання правової освіти вони вбачали в наданні населенню, передусім селянам, які в нових умовах залучалися до державного управління і брали участь у різних відносинах, елементарних знань про правові норми. Максимально, на думку земських освітян, його виконанню сприяло введення до навчального плану, хоча б у варіативну частину, курсу законознавства. Програмою мінімум земці вважали повідомлення учням знань про державу і закон у контексті тем з історії, тобто, виходячи з особливостей конкретного періоду, інформування їх про: права селянина, які він має як громадянин, учасник селянського товариства, виборець до Державної Думи, присяжний засідателю; функції та повноваження місцевої влади; основи знань з цивільного і кримінального галузей права [8, с.489].

Спробу поєднати філософсько-правовий та нормативно-позитивістський підходи у 1871 р. здійснили К. Кавелін (автор програми) та О. Мушніков (автор підручника). Вироблені ними ідеї були передовими для свого часу. Вони обстоювали необхідність осмислення учнями природи права, а не лише запам'ятовування правових фактів; доводили доцільність формування у них правових навичок і вміннь, а не лише сприйняття знань про правові основи державного будівництва та вітчизняне законодавство; рекомендували пе-

дагогам пояснювати учням систему законодавства, вчити їх працювати з томами Зводу законів, знаходити потрібні нормативні акти [9, с.53–54].

Тому, як бачимо, на юридичному факультеті Київського університету св. Володимира значна увага приділялася вивченню законодавства, а не права як явища. Усе це сприяло підготовці саме «законознавців», а не «правознавців», адже останні повинні були мати глибокі теоретичні знання і системне розуміння права, щоб креативно мислити та застосовувати одержані знання попри всі недосконалість законодавства. Існуюча методика підготовки юристів просто не дозволяла цього досягнути. Тому, вважаємо, що і на сьогоднішній день при підготовці правників більше уваги слід приділяти не вивченню текстів нормативних актів, а розвитку критичного та логічного мислення, вміння обґрунтовувати свою точку зору письмово та усно. А також – не в останню чергу – морально-етичній підготовці майбутнього правника, чому може посприяти запровадження навчальної дисципліни «Канонічне право» на юридичних факультетах ВНЗ. Тому, той факт, що вчителів юридичних дисциплін, які викладали у гімназіях, називали саме «законознавцями» виглядає цілком логічним.

Отже можна зробити висновок, що юридичний факультет, а згодом і юридичний інститут при Київському університеті св. Володимира протягом досить тривалого періоду дав дорогу в життя атестованим вчителям законодавства. На початковому етапі свого існування юридичний факультет був досить тісно пов'язаний із учительським інститутом казенних студентів при Київському університеті, який започаткував у 1834 р. вищу світську педагогічну освіту на Київщині. Оскільки НПУ імені М.П. Драгоманова створювався на основі давніше існуючих вищих педагогічних інституцій, які походили від педагогічного інституту, тому, на нашу думку, не лише з останнього, але й з

юридичного інституту Київського університету св. Володимира слід шукати витоки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уставы Императорских Московского, Харьковского и Казанского Университетов (5 ноября 1804) // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб. : Тип. императ. акад. наук, 1864. – Т. I. Царствование Императора Александра I. 1802–1825. – 1643 стб.
2. Волинка Г. У витоків вищої освіти Київщини / Г. Волинка, Н. Мозкова // Пам'ять століть. – 2005. – № 2. – С. 15–56.
3. Отчет за 1835–1837 гг. // Держархів м. Києва. – Ф. 16. – Оп. 465. – Спр. 28, титул. – Арк. 32 зв.
4. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб. : Тип. императ. акад. наук, 1864. – Т. II. Царствование Императора Николая I. 1825–1855. Отд. II. 1840–1855. – 1351 стб.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / Ольга Федорівна Скакун ; [пер. з рос.]. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
6. крипилев Е. А. О юридическом образовании в дореволюционной России (XVIII – начало XX вв.) / Скрипилев Е. А. // Государство и право. – 2000. – № 9. – С. 81–89.
7. Гриценко І. С. Юридичний факультет Університету Святого Володимира, 1834–1920 / І. С. Гриценко, В. А. Короткий. – К. : Либідь, 2009. – 256 с.
8. Шульгин К. Н. К вопросу о народной школе повышенного типа // Первый общеземский съезд по народному образованию 1911 года : в 3 т. / К. Н. Шульгин. – Москва : Товарищество «Печатня С. П. Яковлева», 1911. – Том 2: Доклады. – 1911. – 825 с.
9. Смагін І. І. «Правознавчий» та «законознавчий» підходи до викладання шкільних правових навчальних предметів / І. І. Смагін //

Вісник Житомирськ. держ. ун-ту імені Івана Франка. Педагогічні науки. – 2009. – № 42. – С. 51–55.

Геєць І. В. Підготовка вчителів законодавства на юридичному факультеті Київського університету св. Володимира: правовий аспект / І. В. Геєць // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 56–60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_11.pdf

Досліджуються правові основи підготовки вчителів законодавства на юридичному факультеті Київського університету св. Володимира. На основі аналізу нормативно-правових актів і наукових джерел автор доходить висновку, що не лише педагогічний, але й юридичний інститут Київського університету св. Володимира забезпечували навчальні заклади країни педагогічними кадрами.

Геец И.В. Подготовка учителей законовещения на юридическом факультете Киевского университета св. Владимира: правовой аспект

Исследуются правовые основы подготовки учителей законовещения на юридическом факультете Киевского университета св. Владимира. На основе анализа нормативно-правовых актов и научных источников автор приходит к выводу о том, что не только педагогический, а и юридический институт Киевского университета св. Владимира обеспечивали учебные заведения страны педагогическими кадрами.

Geyets I.V. The Training of Teachers of Jurisprudence at the Faculty of the University Of Kiev St. Vladimir: The Legal Aspect

The law foundation of teacher of jurisprudence training at the law faculty of Kyiv St. Volodymyr University is studied in the article. On the basis of regulatory-legal acts and science information sources the author comes to the conclusion that not only Pedagogical but also Law Institutes of Kyiv St. Volodymyr University provided the secondary educational establishments with teaching staff.

Форум права